

**Konvencija par personu ar
invaliditāti tiesībām**Izpl.: vispārējas lietošanas,
2014. gada 19. maijāOriģināls: angļu valodā

Personu ar invaliditāti tiesību komitejas**Vienpadsmitā sesija**

2014. gada 31. marts–11. aprīlis

Vispārējais komentārs Nr. 1 (2014)**12. pants. Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana****I. Ievads**

1. Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana ir cilvēktiesību aizsardzības pamatprincips un ir obligāta pārējo cilvēktiesību īstenošanai. Tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu garantē Vispārējā cilvēktiesību deklarācija un Starptautiskais pakts par pilsoņu [pilsoniskajām] un politiskajām tiesībām. Turklāt Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 12. pantā ir aprakstīts šo pilsonisko tiesību saturs un vērsta uzmanība uz jomām, kurās personām ar invaliditāti tradicionāli ir bijušas liegtas tiesības. 12. pantā nav noteiktas papildu tiesības personām ar invaliditāti; tajā ir tikai aprakstīti konkrētie elementi, kas dalībvalstīm jāņem vērā, lai nodrošinātu personu ar invaliditāti un citu personu tiesības uz vienlīdzību likuma priekšā.

2. Ņemot vērā šā panta nozīmīgumu, Komiteja veicināja ar rīcībspēju saistītu jautājumu apspriešanu interaktīvos forumos. Pēc tam, kad par 12. panta noteikumiem bija notikusi ļoti lietderīga viedokļu apmaiņa starp ekspertiem, dalībvalstīm, personu ar invaliditāti organizācijām, nevalstiskajām organizācijām, līguma izpildes uzraudzības iestādēm, valstu cilvēktiesību aizsardzības iestādēm un ANO aģentūrām Komiteja secināja, ka ir nepieciešams sniegt sīkākus norādījumus vispārēja komentāra veidā.

3. Pamatojoties uz pirmajiem dažādu dalībvalstu ziņojumiem, ko tā pagaidām ir izskatījusi, Komiteja norāda, ka kopumā nav precīzi saprasti dalībvalstu pienākumi saskaņā ar Konvencijas 12. pantu. Patiešām kopumā trūkst izpratnes par to, ka cilvēktiesību aizsardzības principiem atbilstošs invaliditātes modelis ietver pāreju no aizvietotās lēmumu pieņemšanas paradigmas uz tādu paradigmu, kuras pamatā ir atbalstītā lēmumu pieņemšana. Šī vispārīgā komentāra mērķis ir izvērsti aplūkot vispārējos pienākumus, kas izriet no dažādiem 12. panta elementiem.

4. Šis vispārējais komentārs atspoguļo tādu 12. panta skaidrojumu, kura pamatā ir vispārējie Konvencijas principi, kas norādīti 3. pantā, proti, cilvēkam piemītošās cieņas, personīgās patstāvības, tostarp personīgās izvēles brīvības, un personas neatkarības ievērošana, diskriminācijas aizliegums, pilnīga un efektīva līdzdalība un iekļaušanās sabiedriskajā dzīvē, cieņa pret atšķirīgo un personu ar invaliditāti kā cilvēku daudzveidības un cilvēces daļas pieņemšana, iespēju vienlīdzība, pieejamība, vīriešu un sieviešu vienlīdzība un cieņa pret

bērnu ar invaliditāti spēju attīstību un pret bērnu ar invaliditāti tiesībām saglabāt savu identitāti.

5. Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā, Starptautiskajā paktā par pilsoņu [pilsoniskajām] un politiskajām tiesībām un Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ir norādīts, ka tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu eksistē “visur”. Citiem vārdiem sakot, starptautiskajos cilvēktiesību aktos nav paredzēti apstākļi, kuros būtu pieļaujams kādai personai liegt vai ierobežot tiesības uz tās tiesībspējas atzīšanu. To pastiprina 4. panta 2. punkts Starptautiskajā paktā par pilsoņu [pilsoniskajām] un politiskajām tiesībām, kas nepieļauj nekādas atkāpes no šīm tiesībām, pat ne sabiedrības ārkārtas situācijās. Lai gan Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām nav īpaši noteikts līdzvērtīgs aizliegums izdarīt atkāpes no tiesībām uz tiesībspējas atzīšanu, Starptautiskajā paktā iekļautais noteikums aptver šādu aizsardzību, pamatojoties uz Konvencijas 4. panta 4. punktu, kurā norādīts, ka Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām noteikumi neparedz atkāpes no spēkā esošajiem tiesību aktiem.

6. Tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu ir atspoguļotas arī citos starptautiskajos un reģionālajos cilvēktiesību pamatlīgumos. 15. pants Konvencijā par jebkādas sievietes diskriminācijas izskaušanu garantē sievietes un vīriešu vienlīdzīgas tiesībspējas atzīšanu, un saskaņā ar to ir jāatzīst, ka sievietēm piemīt tāda pati rīcībspēja kā vīriešiem, tostarp attiecībā uz līgumu slēgšanu, mantas pārvaldīšanu un tiesību īstenošanu tiesu sistēmā. Āfrikas Cilvēktiesību hartas 3. pantā ir paredzētas ikvienas personas tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu un uz vienādu tiesisko aizsardzību. Amerikas Cilvēktiesību konvencijas 3. pantā ir noteiktas tiesības uz tiesībsubjektību un ikvienas personas tiesības tikt atzītam par personu likuma priekšā.

7. Dalībvalstīm ir holistiski jāpārskata visas tiesību nozares, lai pārliecinātos, ka personām ar invaliditāti tiesības uz rīcībspēju nav ierobežotas vairāk kā citām personām. Vēsturiski aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēmā, piemēram, saskaņā ar aizbildnības, aizsardzības un psihiskās veselības tiesību aktiem, kas pieļauj piespiedu ārstēšanu, personām ar invaliditāti daudzās nozarēs diskriminējošā veidā ir bijušas liegtas tiesības uz rīcībspēju. Šī prakse ir jāatceļ, lai nodrošinātu pilnas rīcībspējas atjaunošanu personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar pārējām personām.

8. Konvencijas 12. pantā ir atkārtoti apstiprināts, ka personām ar invaliditāti ir pilna rīcībspēja. Vēstures gaitā rīcībspēja ir bijusi liegta daudzām personu grupām, tostarp sievietēm (īpaši pēc laulībām) un mazākumtautību pārstāvjiem. Tomēr personas ar invaliditāti joprojām ir grupa, kuras rīcībspēja pasaules tiesību sistēmās tiek liegta visbiežāk. Tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu ietver rīcībspēju kā vispārēju pazīmi, kas piemīt visām personām tāpēc, ka tās ir cilvēki, un personu ar invaliditāti rīcībspēja jāaizsargā vienlīdzīgi ar pārējo personu rīcībspēju. Rīcībspēja ir nepieciešama, lai persona varētu īstenot savas pilsoniskās, politiskās, sociālās un kultūras tiesības. Tā personām ar invaliditāti ir īpaši svarīga, kad tām ir jāpieņem pamatlēmumi saistībā ar savu veselību, izglītību un darbu. Liedzot rīcībspēju personām ar invaliditāti, daudzos gadījumos šīm personām tiek atņemtas arī daudzas pamattiesības, tostarp balsstiesības, tiesības precēties un dibināt ģimeni, reproduktīvās tiesības, vecāku tiesības, tiesības dot savu piekrišanu intīmām attiecībām un medicīniskai ārstēšanai un tiesības uz brīvību.

9. Rīcībspējas atņemšana un aizvietotā lēmumu pieņemšana var skart visas personas ar invaliditāti, tostarp personas ar fiziskiem, garīgiem, intelektuāliem vai sensoriem traucējumiem. Tomēr aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēma un rīcībspējas atņemšana ir

nesamērīgi ietekmējusi un joprojām ietekmē personas ar uztveres un psihosociāliem traucējumiem. Komiteja atkārtoti apstiprina, ka fakts, ka personai ir piešķirts invalīda statuss vai tai ir kādi traucējumi (tostarp fiziski vai sensori), nedrīkst būt pamats rīcības spējas atņemšanai vai 12. pantā paredzēto tiesību liegšanai šai personai. Ir jāaizliedz jebkāda prakse, kuras mērķis ir pārkāpt 12. pantu vai kuras rezultātā notiek šā panta pārkāpums, lai nodrošinātu, ka personām ar invaliditāti tiek atjaunota pilna rīcības spēja vienlīdzīgi ar pārējām personām.

10. Šajā vispārīgajā komentārā galvenā uzmanība ir vērsta uz 12. panta normatīvo saturu un valsts pienākumiem, kas izriet no šā panta. Komiteja turpinās darbu šajā jomā, lai nākotnē sagatavotu sīkākus norādījumus par tiesībām un pienākumiem, kas izriet no 12. panta, noslēdzošos secinājumus, vispārīgos komentārus un citus dokumentus.

II. 12. panta normatīvais saturs

12. panta 1. punkts

11. 12. panta 1. punktā ir atkārtoti apstiprināts, ka personām ar invaliditāti visur ir tiesības uz viņu tiesības spējas atzīšanu. Tas garantē, ka katrs cilvēks tiek cienīts kā persona, kam piemīt tiesībsubjektība, kas ir priekšnosacījums personas rīcības spējas atzīšanai.

12. panta 2. punkts

12. 12. panta 2. punktā ir atzīts, ka personām ar invaliditāti līdzvērtīgi ar citiem ir rīcības spēja visās dzīves jomās. Rīcības spēja ietver gan personas spēju būt tiesību turētājam, gan spēju rīkoties saskaņā ar likumu. Spēja būt tiesību turētājam nozīmē, ka šai personai ir tiesības uz savu tiesību pilnu aizsardzību tiesību sistēmā. Rīcības spēja rīkoties saskaņā ar likumu nozīmē atzīšanu, ka persona ir likumīgi pilnvarota slēgt darījumus un izveidot, mainīt vai izbeigt tiesiskās attiecības. Tiesības uz šo likumīgo pilnvaru atzīšanu ir paredzētas Konvencijas 12. panta 5. punktā, kurā ir aprakstīts valstu pienākums “veikt atbilstošus un efektīvus pasākumus, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu vienlīdzīgas tiesības iegūt īpašumu vai to mantot, kontrolēt savas finanšu lietas un vienlīdzīgi izmantot banku aizdevumus, hipotekāros kredītus un citus finanšu kredītēšanas veidus,” un nepieļaut, ka “personām ar invaliditāti netiek patvaļīgi atņemts to īpašums”.

13. Rīcības spēja un garīgās spējas ir atšķirīgi jēdzieni. Rīcības spēja nozīmē, ka personai var būt tiesības un pienākumi (tiesiskais statuss) un tā var īstenot šīs tiesības un pienākumus (juridiska darbība). Tā ir atslēga jēgpilnai līdzdalībai sabiedriskajā dzīvē. Garīgās spējas attiecas uz personas prasmi pieņemt lēmumus, kas dabiski katrai personai ir atšķirīga un var būt atkarīga no daudziem faktoriem, tostarp vides un sociāliem faktoriem. Tādos juridiskajos instrumentos kā Vispārējā cilvēktiesību deklarācija (6. pants), Starptautiskais pakts par pilsoņu [pilsoniskajām] un politiskajām tiesībām (16. pants) un Konvencija par jebkādas sievietes diskriminācijas izskaušanu (15. pants) nav noteikta atšķirība starp garīgajām spējām un rīcības spēju. Tomēr Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 12. pantā ir skaidri norādīts, ka “nepieskaitāmība” un citi diskriminējoši apzīmējumi nav leģitīmi iemesli rīcības spējas (gan tiesiskā statusa, gan juridiskās darbības) liegšanai. Saskaņā ar Konvencijas 12. pantu šķietamus vai reālus psihiskos traucējumus nedrīkst izmantot kā pamatu rīcības spējas atņemšanai.

14. Rīcības spēja ir tiesības, kas piemīt visiem cilvēkiem, tostarp personām ar invaliditāti. Saskaņā ar iepriekšteikto tā ietver divus elementus. Pirmais elements ir tiesiskais statuss, kas paredz noteiktas tiesības un paredz atzīt tiesības spēju. Tas var ietvert, piemēram, dzimšanas

apliecības turēšanu, medicīniskās palīdzības lūgšanu, reģistrēšanos vēlēšanām vai pieteikuma iesniegšanu pases saņemšanai. Otrs elements ir juridiska darbība uz šo tiesību pamata un tiesības pieprasīt šīs darbības likumības atzīšanu. Personām ar invaliditāti bieži ir bijis liegts vai ierobežots tieši šis elements. Piemēram, saskaņā ar tiesību aktiem personām ar invaliditāti var piederēt īpašumi, bet ne vienmēr var tikt cienītas šo personu darbības saistībā ar īpašuma iegādi vai pārdošanu. Rīcībspēja nozīmē, ka visiem cilvēkiem, tostarp personām ar invaliditāti, ir gan tiesiskais statuss, gan tiesības veikt juridisku darbību vienkārši tāpēc, ka viņi ir cilvēki. Tāpēc, lai persona varētu īstenot tiesības uz rīcībspēju, ir jāatzīst abi rīcībspējas elementi, kas nav nodalāmi. Garīgo spēju jēdziens būtībā ir ļoti polemisks. Pretēji bieži izteiktajam viedoklim, garīgās spējas nav objektīva, zinātniska un dabiska parādība. Garīgās spējas, tāpat kā disciplīnas, profesijas un prakses, kas ir būtiskas garīgo spēju novērtēšanai, ir atkarīgas no sociālās un politiskās situācijas.

15. Vairumā dalībvalstu ziņojumu, kurus Komisija ir izskatījusi līdz šim, garīgo spēju un rīcībspējas jēdzieni ir apvienoti tā, ka gadījumos, kad uzskata, ka personai ir nepietiekamas lēmumu pieņemšanas prasmes, kā iemesls bieži ir uztveres vai psihosociāli traucējumi, tai atņem rīcībspēju, liedzot tiesības pieņemt attiecīgus lēmumus. Šādu lēmumu pieņem, tikai pamatojoties uz diagnosticētajiem traucējumiem (statusa pieeja) vai gadījumā, ja persona pieņem lēmumu, par kuru uzskata, ka tam būs nelabvēlīgas sekas (rezultāta pieeja), vai arī ja personas lēmumu pieņemšanas prasmes uzskata par nepietiekamām (funkcionālā pieeja). Funkcionālās pieejas mērķis ir novērtēt garīgās spējas un attiecīgā gadījumā liegt rīcībspēju. Bieži šīs pieejas pamatā ir tas, vai persona spēj saprast lēmuma būtību un sekas un/vai tā māk izmantot un izvērtēt būtisko informāciju. Šī pieeja tiek atmesta divu iemeslu dēļ: a) to personām ar invaliditāti piemēro diskriminējošā veidā un b) tā ietver pieņemumu, ka ir iespējams precīzi novērtēt iekšējos procesus, kas notiek cilvēka prātā; gadījumā, ja novērtējuma rezultāts ir negatīvs, attiecīgajai personai tiek liegtas cilvēka pamattiesības – tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu. Saskaņā ar visām šīm pieejām personas invaliditāte un/vai lēmumu pieņemšanas prasmes ir leģitīms pamats rīcībspējas liegšanai šai personai un tās tiesībspējīgas personas statusa pazemināšanai. 12. pants nepieļauj šādu diskriminējošu rīcībspējas atņemšanu un paredz atbalstīt rīcībspējas īstenošanu.

12. panta 3. punkts

16. 12. panta 3. punkts atzīst, ka dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt tā atbalsta pieejamību personām ar invaliditāti, kas tām varētu būt nepieciešams, īstenojot rīcībspēju. Dalībvalstīm jāatturas no rīcībspējas atņemšanas personām ar invaliditāti un jānodrošina tā atbalsta pieejamība, kas tām varētu būt nepieciešams, lai tās varētu pieņemt lēmumus, kuriem ir juridiskas sekas.

17. Atbalstot rīcībspējas īstenošanu, ir jāciens personu ar invaliditāti tiesības, griba un izvēles, un šis atbalsts nedrīkst būt pielīdzināms aizvietotajai lēmumu pieņemšanai. 12. panta 3. punktā nav norādīts, kāda veida atbalsts jānodrošina. “Atbalsts” ir vispārīgs termins, kas ietver dažāda veida un intensitātes neformālā un formālā atbalsta pasākumus. Piemēram, personas ar invaliditāti var vai nu izvēlēties vienu vai vairākas uzticības personas, kas tām palīdz īstenot rīcībspēju saistībā ar noteikta veida lēmumu pieņemšanu, vai arī var lūgt cita veida atbalstu, piemēram, līdzinieku atbalstu, aizstāvību (tostarp paš aizstāvības atbalstu) vai palīdzību saziņā. Atbalsts personām ar invaliditāti rīcībspējas īstenošanā varētu ietvert pasākumus, kas saistīti ar universālo dizainu un pieejamību – piemēram, tādus pasākumus, kuros nepieciešama gan privātā, gan valsts sektora pārstāvju, piemēram, banku un finanšu iestāžu, līdzdalība, lai saprotamā veidā sniegtu informāciju vai lai nodrošinātu profesionālu surdotulkotāju – lai personas ar invaliditāti varētu veikt juridiskas darbības, kas nepieciešamas bankas konta atvēršanai, līgumu slēgšanai vai citiem sociāliem darījumiem.

Atbalsts var būt arī dažādu, netradicionālu saziņas metožu izstrāde un atzīšana, kas īpaši domātas tām personām, kas izmanto neverbālus saziņas veidus savas gribas un izvēles paušanai. Daudzām personām ar invaliditāti spēja īstenot iepriekšējo plānošanu ir svarīgs atbalsta veids, jo tādējādi tās var izteikt savu gribu un izvēli par to, kas būs jādara laikā, kad tās nespēs citiem paust savas vēlmes. Visām personām ar invaliditāti ir vienādas tiesības piedalīties iepriekšējā plānošanā, un tām jānodrošina iespēja to darīt vienlīdzīgi ar pārējām personām. Dalībvalstis var nodrošināt dažāda veida iepriekšējas plānošanas mehānismus, kas atbilstu dažādām izvēlēm, bet tie nedrīkst būt diskriminējoši. Ja persona tā vēlas, jānodrošina viņai atbalsts iepriekšējās plānošanas procesa pabeigšanā. To, kurā brīdī stājas spēkā (un zaudē spēku) iepriekš paustā griba, izlemj attiecīgā persona un iekļauj iepriekš rakstiski formulētajos norādījumos; šo lēmumu nevajadzētu pieņemt, pamatojoties uz atzinumu par personas nepieskaitāmību.

18. Tā kā personas ar invaliditāti ir ļoti dažādas, arī sniedzamā atbalsta veidi un intensitāte var ievērojami atšķirties. Tas ir saskaņā ar 3. panta d) apakšpunktu, kurā noteikts, ka Konvencijas vispārējais princips ir “cieņa pret atšķirīgo un personu ar invaliditāti kā cilvēku daudzveidības un cilvēces daļas pieņemšana”. Vienmēr, tostarp krīzes situācijās, ir jāciena personu ar invaliditāti personīgā patstāvība un spēja pieņemt lēmumus.

19. Dažas personas ar invaliditāti vēlas, lai to tiesības uz rīcībspēju tiktu atzītas līdzvērtīgi citu personu tiesībām uz rīcībspēju atbilstoši Konvencijas 12. panta 2. punktam, un var nevēlēties īstenot savas tiesības uz atbalstu, kas paredzētas 12. panta 3. punktā.

12. panta 4. punkts

20. 12. panta 4. punktā ir aprakstītas garantijas, kam jābūt rīcībspējas īstenošanas atbalsta sistēmā. 12. panta 4. punkts ir jālasa kopā ar pārējo 12. pantu un visu Konvencijas tekstu. Tajā ir noteikts, ka dalībvalstīm ir jāparedz atbilstošas un efektīvas garantijas rīcībspējas īstenošanai. Šo garantiju galvenajam nolūkam ir jābūt nodrošināt cieņu pret personas tiesībām, gribu un izvēli. Lai to paveiktu, šīm garantijām ir jānodrošina personu ar invaliditāti aizsardzība pret ļaunprātīgu izmantošanu vienlīdzīgi citu personu aizsardzībai.

21. Ja pēc ievērojamiem centieniem tomēr nav iespējams noteikt personas gribu un izvēli, tad ir nevis jānosaka šīs personas “vislabākās intereses”, bet gan šai personai “visizdevīgākajā veidā jātulko tās griba un izvēle”. Tādā veidā tiek cienītas personas tiesības, griba un izvēle saskaņā ar 12. panta 4. punktu. “Vislabāko interešu” princips nav 12. pantam atbilstoša garantija attiecībā uz pieaugušām personām. “Gribas un izvēles” paradigmai jāaizstāj “vislabāko interešu” paradigma, lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti līdzvērtīgi citiem var īstenot savas tiesības uz rīcībspēju.

22. Visi cilvēki ir pakļauti “pārmērīgas iespaidošanas” riskam, tomēr personām, kam lēmumu pieņemšanai nepieciešams citu atbalsts, šis risks ir daudz lielāks. Pārmērīga iespaidošana parasti notiek gadījumos, kad mijiedarbībā starp atbalstītāju un atbalstāmo ir manāmas baiļu, agresijas, draudu, viltus vai manipulēšanas pazīmes. Rīcībspējas īstenošanas garantijām jāietver aizsardzība pret pārmērīgu iespaidošanu, tomēr, nodrošinot šo aizsardzību, ir jāciena attiecīgās personas tiesības, griba un izvēle, tostarp tiesības riskēt un kļūdīties.

12. panta 5. punkts

23. Saskaņā ar 12. panta 5. punktu dalībvalstīm ir jāveic pasākumi, tostarp likumdošanas, administratīvi, tiesu un citi praktiski pasākumi, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu vienlīdzīgas tiesības finanšu un ekonomikas lietās. Pamatojoties uz invaliditātes medicīnisko

modeli, personām ar invaliditāti tradicionāli ir bijis liegts rīkoties ar finansēm un iegūt īpašumu. Pieeja, kas paredz atņemt personām ar invaliditāti rīcībspēju finanšu lietās, jāaizstāj ar pieeju, kas paredz sniegt rīcībspējas īstenošanas atbalstu saskaņā ar 12. panta 3. punktu. Tāpat kā finanšu lietās un īpašuma iegādes jomā nedrīkst pieļaut diskrimināciju dzimuma dēļ¹, arī invaliditāte nedrīkst būt pamats diskriminācijai.

III. Dalībvalstu pienākumi

24. Dalībvalstīm ir pienākums cienīt, aizsargāt un īstenot visu personu ar invaliditāti tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu. Šajā saistībā dalībvalstīm jāatturas no jebkādam darbībām, kuru mērķis ir liegt personām ar invaliditāti tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu. Dalībvalstīm jāveic pasākumi, lai nepieļautu, ka privātpersonas un citas valsts sektoram nepiederošas personas iejaucas personu ar invaliditāti spējā īstenot savas cilvēktiesības, tostarp tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspēju. Viens no rīcībspējas īstenošanas atbalsta mērķiem ir vairot personu ar invaliditāti uzticību un prasmes, lai nākotnē to rīcībspējas īstenošanai būtu nepieciešams mazāks atbalsts, ja šīs personas tā vēlēšies. Dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt apmācību personām, kas saņem atbalstu, lai tās varētu izlemt, kad tām ir nepieciešams mazāks rīcībspējas īstenošanas atbalsts un kad tas vispār vairs nav nepieciešams.

25. Lai pilnībā atzītu “vispārējās rīcībspējas” principu, saskaņā ar kuru rīcībspējīgas ir visas personas neatkarīgi no savas invaliditātes vai lēmumu pieņemšanas prasmēm, dalībvalstīm ir jāaizliedz diskriminējoša rīcībspējas atņemšana invaliditātes dēļ².

26. Savos secinājumos par dalībvalstu sākotnējiem ziņojumiem saistībā ar 12. pantu Personu ar invaliditāti tiesību komiteja ir vairākkārt norādījusi, ka dalībvalstīm “jāpārskata tiesību akti, kas pieļauj aizbildnību un aizgādību, un jāveic pasākumi, lai izstrādātu tādus tiesību aktus un politikas nostādnes, kas aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēmu aizstātu ar atbalstītās lēmumu pieņemšanas sistēmu, kurā tiek cienīta personas patstāvība, griba un izvēle”.

27. Aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēma var tikt īstenota daudz dažādos veidos, tostarp kā pilnā aizbildnība, tiesas noteikts aizliegums un daļēja aizbildnība. Tomēr šīm sistēmām ir dažas kopīgas pazīmes: tās var definēt kā sistēmas, kurās i) personai tiek atņemta rīcībspēja, pat ja tas ir tikai attiecībā uz kādu atsevišķu lēmumu, ii) aizvietotāju lēmumu pieņemšanai var iecelt kāds cits, kas nav attiecīgā persona, un to iespējams izdarīt pretēji šīs personas gribai, un iii) aizvietotājs pieņem lēmumus, pamatojoties uz to, ko uzskata par esošu attiecīgās personas interesēs, nevis pamatojoties uz šīs personas gribu un izvēli.

28. Dalībvalstu pienākums aizstāt aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēmu ar atbalstītās lēmumu pieņemšanas sistēmu ietver gan aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēmas atcelšanu, gan atbalstītās lēmumu pieņemšanas alternatīvu izstrādi. Lai izpildītu Konvencijas 12. panta noteikumus, nav pietiekami izstrādāt atbalstītās lēmumu pieņemšanas sistēmas paralēli aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēmām.

29. Atbalstītās lēmumu pieņemšanas sistēma ietver vairākas atbalsta iespējas, kuras nodrošinot, vissvarīgākā ir personas griba un izvēle un cilvēktiesību aizsardzības normu ievērošana. Jāaizsargā visas tiesības, tostarp tiesības uz patstāvību (tiesības uz rīcībspēju, tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu, tiesības izvēlēties dzīvesvietu u. c.) un tiesības, kas saistītas ar dzīvi bez ļaunprātīgas izmantošanas un cietsirdīgas izturēšanās (tiesības uz

¹ Sk. 13. panta b) apakšpunktu Konvencijā par jebkādas sieviešu diskriminācijas izskaušanu.

² Sk. Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 2. pantu kopā ar 5. pantu.

dzīvību, tiesības uz fizisko integritāti u. c.). Turklāt atbalstītās lēmumu pieņemšanas sistēmām nevajadzētu pārmērīgi iejaukties personu ar invaliditāti dzīvē. Lai gan atbalstītās lēmumu pieņemšanas sistēmas var būt dažāda veida, tām visām jāatbilst dažiem pamatnoteikumiem, lai nodrošinātu Konvencijas 12. panta izpildi, tostarp:

a) atbalstītajai lēmumu pieņemšanai jābūt pieejamai visiem. Personai nepieciešamajam atbalsta apjomam, jo īpaši gadījumā, ja tas ir liels, nevajadzētu būt šķērslim lēmumu pieņemšanas atbalsta saņemšanai.

b) jebkura veida rīcībspējas īstenošanas atbalstam, tostarp intensīvam atbalstam, jāpamatojas uz atbalstāmās personas gribu un izvēli, nevis to, ko uzskata par šīs personas objektīvām interesēm;

c) veids, kādā notiek saziņa ar personu, nedrīkst būt šķērslis lēmumu pieņemšanas atbalsta saņemšanai, pat ja šī saziņa ir netradicionāla vai ja to saprot tikai ļoti nedaudzi cilvēki;

d) ir jānodrošina personas formāli izvēlētais(-o) atbalsta personas(-u) juridiska atzīšana, un valstij ir pienākums veicināt atbalsta sniegšanu, jo īpaši cilvēkiem, kas ir izolēti un kam nav pieejams dabisks sabiedrības atbalsts. Šiem veicināšanas pasākumiem jāietver mehānisms, ar kura palīdzību trešās puses var verificēt atbalsta personas identitāti, kā arī mehānisms, ar kura palīdzību trešās personas var apstrīdēt atbalsta personas rīcību, ja tās uzskata, ka atbalsta persona nerīkojas saskaņā ar atbalstāmās personas gribu un izvēli;

e) lai izpildītu Konvencijas 12. panta 3. punktā noteikto prasību, dalībvalstīm jāveic pasākumi ar mērķi “nodrošināt piekļuvi” nepieciešamajam atbalstam, kā arī jānodrošina atbalsta pieejamība par minimālu samaksu vai bez maksas personām ar invaliditāti un tas, lai finanšu resursu trūkums nebūtu šķērslis rīcībspējas īstenošanas atbalsta saņemšanai;

f) lēmumu pieņemšanas atbalstu nedrīkst izmantot kā attaisnojumu tam, kāpēc ierobežotas citu personu ar invaliditāti tiesības, jo īpaši balsstiesības, tiesības precēties vai dzīvot civillaulībā un dibināt ģimeni, reproduktīvās tiesības, vecāku tiesības, tiesības dot savu piekrišanu intīmām attiecībām un ārstēšanai un tiesības uz brīvību;

g) personai jābūt tiesīgai atteikties no atbalsta un jebkurā brīdī izbeigt vai mainīt atbalsta attiecības;

h) jāparedz garantijas visiem procesiem saistībā ar rīcībspēju un rīcībspējas īstenošanas atbalstu. Šo garantiju mērķis ir nodrošināt cieņu pret personas gribu un izvēli;

i) rīcībspējas īstenošanas atbalsta nodrošinājumam nevajadzētu būt atkarīgam no garīgo spēju novērtējuma; rīcībspējas īstenošanas atbalsta nodrošināšanai ir nepieciešami jauni, nediskriminējoši rādītāji, kas liecina par atbalsta nepieciešamību.

30. Civiltiesībās un politiskajās tiesībās jau sen ir atzītas tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspēju, un pamatdokuments šajā saistībā ir Starptautiskais pakts par pilsoņu [pilsoniskajām] un politiskajām tiesībām. Šā pakta ratificēšanas brīdī stājas spēkā pilsoniskās un politiskās tiesības, un dalībvalstīm ir jāveic pasākumi, lai nekavējoties īstenotu šīs tiesības. Tādējādi 12. pantā paredzētās tiesības stājas spēkā ratificēšanas brīdī un ir nekavējoties jāīsteno. 12. panta 3. punktā noteiktais valsts pienākums nodrošināt rīcībspējas īstenošanas atbalsta pieejamību ir pienākums, kas saistīts ar pilsonisko un politisko tiesību uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu. 12. panta noteikumiem nepiemēro “pakāpenisko īstenošanu” (4. panta 2. punkts). Pēc Konvencijas ratificēšanas dalībvalstīm ir nekavējoties jāveic pasākumi, lai

īstenotu 12. pantā paredzētās tiesības. Šiem pasākumiem jābūt pārdomātiem, pienācīgi izplānotiem un jāietver konsultācijas ar personām ar invaliditāti un tās pārstāvošajām organizācijām un šo personu un organizāciju jēgpilna līdzdarbība.

IV. Saistība ar citiem Konvencijas noteikumiem

31. Rīcībspējas atzīšana ir nesaraucjami saistīta ar daudzu citu tādu cilvēktiesību īstenošanu, kas paredzētas Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām, tostarp arī ar tiesībām uz tiesas pieejamību (13. pants), tiesībām uz brīvību no piespiedu aizturēšanu psihiskās veselības iestādē un no piespiedu psihiskās veselības ārstēšanas (14. pants), tiesībām uz ikvienas personas fiziskās un garīgās integritātes ievērošanu (17. pants), tiesībām uz pārvietošanās un pilsonības brīvību (18. pants), tiesībām izvēlēties, kur un ar ko dzīvot (19. pants), tiesībām uz vārda brīvību (21. pants), tiesībām precēties un dibināt ģimeni (23. pants), tiesībām piekrist vai nepiekrist medicīniskai ārstēšanai (25. pants) un tiesībām balsot un tikt ievēlētiem (29. pants). Ja netiek atzīta personas tiesībspēja, tiek būtiski samazināta viņas spēja aizstāvēt, īstenot un izmantot šīs un daudzas citas Konvencijā paredzētās tiesības.

5. pants. Vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums

32. Lai panāktu vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu, nedrīkst diskriminējošā veidā atņemt rīcībspēju. Konvencijas 5. pants garantē visu personu vienlīdzību likuma priekšā un vienlīdzīgu tiesībspēju, kā arī tiesības uz vienādu likuma aizsardzību. Tajā ir skaidri aizliegta jebkāda diskriminācija invaliditātes dēļ. Konvencijas 2. pantā diskriminācija invaliditātes dēļ ir definēta kā “jebkāda veida nošķiršana, izslēgšana vai ierobežošana invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem, vai kurai ir tādas sekas”. Tāda rīcībspējas liegšana, kuras mērķis ir iejaukties personu ar invaliditāti tiesībās uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu vai kuras rezultātā notiek šāda iejaukšanās, ir Konvencijas 5. un 12. panta pārkāpums. Valstis var ierobežot personas rīcībspēju noteiktos apstākļos, piemēram, bankrota gadījumā vai pamatojoties uz notiesājošu spriedumu krimināllietā. Tomēr tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu un brīvību no diskriminācijas nozīmē, ka gadījumā, ja valsts atņem rīcībspēju, tas attiecībā uz visām personām jādara atbilstoši vienlīdzīgiem nosacījumiem. Rīcībspēju nedrīkst atņemt nedz kādas personiskās pazīmes dēļ, piemēram, dzimuma, rases vai invaliditātes dēļ, nedz ar mērķi attiekties pret dažādām personām atšķirīgi vai tad, ja šādas rīcībspējas atņemšanas rezultātā rodas atšķirīga attieksme.

33. Bez diskriminācijas atzīstot visu personu tiesībspēju, tiek atjaunota personu patstāvība un cilvēka cieņa saskaņā ar principiem, kas noteikti Konvencijas 3. panta a) apakšpunktā. Lai persona varētu brīvi izdarīt savu izvēli, tai bieži vien ir nepieciešama rīcībspēja. Neatkarība un patstāvība ietver personas spēju panākt, lai tās pieņemtajiem lēmumiem būtu juridisks spēks. Apstākļi, ka personai ir nepieciešams atbalsts un saprātīgi pielāgojumi lēmumu pieņemšanai, nav pamats šīs personas rīcībspējas apstrīdēšanai. Cieņa pret atšķirīgo un personu ar invaliditāti kā cilvēku daudzveidības un cilvēces daļas pieņemšana (3. panta d) apakšpunkts) ir nesaderīga ar rīcībspējas piešķiršanu tikai tām personām, kas iekļaujas kopējā sabiedrības modelī.

34. Nediskriminēšana ietver tiesības uz saprātīgiem pielāgojumiem, lai palīdzētu personām īstenot savu rīcībspēju (5. panta 3. punkts). Konvencijas 2. pantā “saprātīgs pielāgojums” definēts kā “vajadzīgās un atbilstošās izmaiņas un korekcijas – ja tās konkrētā gadījumā ir nepieciešamas un neuzliek nesamērīgu vai nepamatotu slogu –, lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem var izmantot vai īstenot visas cilvēktiesības un

amatbrīvības”. Tiesības uz saprātīgiem pielāgojumiem, lai personas varētu īstenot savu rīcībspēju, ir nodalāmas no tiesībām uz rīcībspējas īstenošanas atbalstu, ko tās papildina. Dalībvalstīm ir jāveic nepieciešamās izmaiņas vai korekcijas, lai personas ar invaliditāti varētu īstenot savu rīcībspēju, ja vien ja tās neuzliek nesamērīgu vai nepamatotu slogu. Šīs izmaiņas vai korekcijas var būt, piemēram, piekļuve tādām svarīgām celtnēm kā tiesas, bankas, sociālie dienesti un vēlēšanu iecirkņi, piekļuve informācijai par juridiski saistošiem lēmumiem un personīgā asistenta pakalpojumi. Tiesības uz rīcībspējas īstenošanas atbalstu neierobežo, pamatojoties uz apgalvojumu, ka šāds atbalsts rada nesamērīgu un nepamatotu slogu. Valstij ir absolūts pienākums nodrošināt piekļuvi rīcībspējas īstenošanas atbalstam.

6. pants. Sievietes ar invaliditāti

35. Konvencijas par jebkādas sieviešu diskriminācijas izskaušanu 15. pantā ir noteikts, ka sievietēm un vīriešiem ir vienlīdzīga tiesībspēja, un tādējādi atzīts, ka rīcībspējas atzīšana ir nepieciešama, lai nodrošinātu vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu: “Dalībvalstis sievietēm atzīst tādu pašu civilo tiesībspēju kā vīriešiem un tādas pašas iespējas šīs tiesībspējas īstenošanai. Tās, piemēram, atzīst sievietēm tādas pašas tiesības slēgt līgumus un pārvaldīt mantu un nodrošina pret sievietēm vienādu attieksmi visās tiesvedības stadijās.” (2. punkts). Šis noteikums attiecas uz visām sievietēm, tostarp sievietēm ar invaliditāti. Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ir atzīts, ka sievietes ar invaliditāti var tikt diskriminētas daudzos un dažādos veidos gan dzimuma, gan invaliditātes dēļ. Piemēram, liela daļa sieviešu ar invaliditāti tiek piespiesti kārtā sterilizētas, kā arī tām bieži liedz iespējas kontrolēt savu reproduktīvo veselību un pieņemt ar to saistītus lēmumus, pieņemot, ka viņas nav spējīgas sniegt piekrišanu dzimumattiecībām. Dažās jurisdikcijās sievietēm biežāk nekā vīriešiem iecel aizvietotājus lēmumu pieņemšanai. Tāpēc ir īpaši svarīgi vēlreiz norādīt, ka ir jānodrošina sieviešu ar invaliditāti un citu personu vienlīdzīga tiesībspēja.

7. pants. Bērni ar invaliditāti

36. Lai gan Konvencijas 12. pants aizsargā visu personu vienlīdzīgo tiesībspēju neatkarīgi no to vecuma, Konvencijas 7. pantā ir atzīts, ka, bērniem pieaugot, viņu spējas palielinās, un ir noteikts, ka “visos lēmumos, kas attiecas uz bērniem ar invaliditāti, galvenajam apsvērumam jābūt bērna vislabākajām interesēm” (2. punkts) un ka “viņu uzskatus pienācīgi [ņem] vērā atbilstoši viņu vecumam un briedumam” (3. punkts). Lai izpildītu 12. panta prasības, dalībvalstīm ir jāpārskata savi tiesību akti, lai pārliecinātos, ka bērnu ar invaliditāti griba un izvēle tiek cienīta tikpat lielā mērā kā pārējo bērnu griba un izvēle.

9. pants. Pieejamība

37. Konvencijas 12. pantā paredzētās tiesības ir cieši saistītas ar valsts pienākumu attiecībā uz pieejamību (9. pants), jo tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu ir nepieciešamas, lai personas ar invaliditāti varētu dzīvot neatkarīgi un pilnībā piedalīties visos dzīves aspektos. Saskaņā ar 9. pantu ir jāidentificē un jānovērš visi šķēršļi, kas apgrūtina piekļuvi sabiedriskajām ēkām vai pakalpojumiem. Informācijas un komunikācijas iespēju nepieejamība un nepieejami pakalpojumi var dažām personām ar invaliditāti traucēt praktiski īstenot savu rīcībspēju. Tāpēc dalībvalstīm ir jāizstrādā visas nepieciešamās procedūras rīcībspējas īstenošanai un jānodrošina, lai visiem būtu pieejama ar to saistītā informācija un komunikācijas iespējas. Dalībvalstīm jāpārskata savi tiesību akti un prakses, lai nodrošinātu, ka tajās ir paredzētas tiesības uz rīcībspēju un pieejamību.

13. pants. Tiesas pieejamība

38. Dalībvalstu pienākums ir nodrošināt, lai personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem būtu pieejamas tiesas. Lai tiesa būtu daudzējādā ziņā pieejama, ir nepieciešams atzīt tiesības uz rīcībspēju. Lai personas ar invaliditāti varētu īstenot savas tiesības un pienākumus vienlīdzīgi ar citiem, ir jāatzīst šo personu vienlīdzīgais tiesiskais statuss tiesās. Dalībvalstīm ir arī jānodrošina, lai personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem būtu pieejama juridiskā pārstāvība. Ir konstatēts, ka daudzās jurisdikcijās ar to ir problēmas, kas jānovērš, tostarp nodrošinot, lai personām, kurām tiek liegts īstenot savas tiesības uz rīcībspēju, būtu iespēja tiesā savā vārdā vai ar juridiskā pārstāvja starpniecību apstrīdēt šo aizliegumu un aizstāvēt savas tiesības. Personas ar invaliditāti tiesu sistēmā bieži vien nevar pildīt galvenos pienākumus, piemēram, darboties advokāta, tiesneša, liecinieka vai zvērinātā statusā.

39. Policisti, sociālie darbinieki un citi speciālisti, kas reaģē pirmie, jāapmāca, lai tie atzītu, ka personām ar invaliditāti ir pilna tiesībspēja un to sūdzībām un paziņojumiem ir tāds pats svars kā pārējo personu, kam nav invaliditātes, sūdzībām un paziņojumiem. Tālab ir nepieciešama šo svarīgo profesiju pārstāvju apmācība un izpratnes vairošana. Personām ar invaliditāti jāpiešķir rīcībspēja, lai tās varētu liecināt vienlīdzīgi ar citiem. Konvencijas 12. pants garantē atbalstu, īstenojot tiesībspēju, tostarp spēju liecināt tiesas procesā un administratīvā vai cita veida tiesvedībā. Šāds atbalsts var izpausties vairākos veidos, tostarp kā dažādu saziņas metožu atzīšana, videoliecību atļaušana noteiktās situācijās, procesa pielāgošana, profesionālas surdotulkošanas nodrošināšana un citas atbalsta metodes. Arī tiesu iestāžu darbiniekiem jābūt apmācītiem un jāzina savs pienākums cienīt personu ar invaliditāti rīcībspēju, tostarp šo personu juridisko darbību un tiesisko statusu.

14. un 25. pants. Brīvība, drošība un piekrišana

40. Personām ar invaliditāti piemītošo tiesību uz rīcībspēju cienīšana vienlīdzīgi ar citu personu tiesību uz rīcībspēju cienīšanu ietver arī personām ar invaliditāti piemītošo tiesību uz brīvību un drošību cienīšanu. Rīcībspējas liegšana personām ar invaliditāti un šo personu aizturēšana iestādēs pret viņu gribu vai nu bez viņu piekrišanas, vai, saņemot lēmumu pieņemšanai ieceltā aizvietotāja piekrišanu, ir pastāvīga problēma. Šāda prakse ir patvaļīga brīvības atņemšana, kas ir pretrunā Konvencijas 12. un 14. pantam. Dalībvalstīm jāatturas no šīs prakses un jāizveido mehānismi to gadījumu izskatīšanai, kuros personas ar invaliditāti ir ievietotas ārstniecības iestādēs bez viņu īpašas atļaujas.

41. Tiesības uz visaugstāko iespējamo veselības līmeni (25. pants) ietver tiesības saņemt veselības aprūpi, tai brīvprātīgi un informēti piekriņot. Dalībvalstīm ir pienākums pieprasīt, lai veselības aprūpes darbinieki un medicīnas profesionāļi (tostarp psihiatrijas profesionāļi) nesāk ārstēšanu, līdz nav saņemta personu ar invaliditāti brīvprātīga un informēta piekrišana. Dalībvalstīm ir jānodrošina, lai personām ar invaliditāti būtu tāda pati rīcībspēja kā citām personām, un jānovērš iespējamība, ka lēmumu pieņemšanai ieceltie aizvietotāji var sniegt piekrišanu personu ar invaliditāti vārdā. Visiem veselības aprūpes un medicīnas speciālistiem ir pienākums nodrošināt pienācīgu apspriešanos, kurā tiešā veidā piedalās personas ar invaliditāti. Viņiem, cik iespējams, jānodrošina arī, lai asistenti vai atbalsta personas neaizvieto personas ar invaliditāti lēmumu pieņemšanā un pārmērīgi tās neiespaido.

15., 16. un 17. pants. Personas integritātes cienīšana un tiesības netikt pakļautam spīdzināšanai, vardarbībai, ekspluatācijai un ļaunprātīgai izmantošanai

42. Komiteja vairākos noslēdzošajos secinājumos jau ir norādījusi, ka gadījumā, ja veselības aprūpes vai medicīnas profesionāļi veic personas ārstēšanu piespiedu kārtā, viņi pārkāpj šīs personas tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu un personas integritāti (17. pants), tiesības netikt pakļautam spīdzināšanai (15. pants) un tiesības netikt pakļautam vardarbībai,

eksploatācijai un ļaunprātīgai izmantošanai (16. pants). Šādas prakses rezultātā personai tiek liegta rīcībspēja izvēlēties medicīnisko ārstēšanu, un tādēļ tā ir pretrunā Konvencijas 12. pantam. Tā vietā dalībvalstīm vienmēr ir jāciena personu ar invaliditāti rīcībspēja attiecībā uz lēmumu pieņemšanu, tostarp krīzes situācijās, jānodrošina precīzas un pieejamas informācijas sniegšana par iespējamajiem pakalpojumiem un par tām pieejām, kas nav medicīniskas pieejas, un jānodrošina neatkarīga atbalsta pieejamība. Dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt piekļuvi atbalstam saistībā ar lēmumu pieņemšanu par psihiatrisko un cita veida medicīnisko ārstēšanu. Piespiedu ārstēšana ir problēma to personu gadījumā, kam ir psihosociāli, intelektuāli vai citi apziņas traucējumi. Dalībvalstīm jāatceļ prakses un tiesību normas, kas paredz vai pieļauj piespiedu ārstēšanu, jo tas ir pasaulē bieži izplatīts pārkāpums garīgās veselības tiesību aktos, neraugoties uz to, ka empīriski pierādījumi liecina, ka šāda ārstēšana nav efektīva, un to cilvēku viedokļiem, kas garīgās veselības sistēmas ietvaros ir guvuši ļoti sāpīgu un traumējošu pieredzi piespiedu ārstēšanas rezultātā. Komiteja iesaka dalībvalstīm nodrošināt, lai lēmumus par personas fizisko vai garīgo integritāti varētu pieņemt, tikai saņemot attiecīgās personas brīvprātīgu un informētu piekrišanu.

18. pants. Pilsonība

43. Personām ar invaliditāti ir tiesības uz vārdu un dzimšanas reģistrēšanu, kas ir daļa no šo personu tiesībām uz tiesībspēju, kura ir spēkā visur (18. panta 2. punkts). Dalībvalstīm ir jāveic nepieciešamie pasākumi, lai nodrošinātu, ka bērni ar invaliditāti reģistrē uzreiz pēc to piedzimšanas. Šīs tiesības ir paredzētas Konvencijā par bērnu tiesībām (7. pants), tomēr iespējamība, ka bērni ar invaliditāti netiks reģistrēti, ir nesamērīgi liela salīdzinājumā ar citiem bērniem. Neregistrējot šos bērnus, viņiem tiek liegta ne tikai pilsonība, bet arī piekļuve veselības aprūpei un izglītībai, un tas pat var izraisīt viņu nāvi. Tā kā nav oficiālu ziņu par šādu bērnu eksistēšanu, viņu nāve var palikt salīdzinoši nesodīta.

19. pants. Patstāvīgs dzīvesveids un iekļaušana sabiedrībā

44. Lai personas ar invaliditāti varētu pilnvērtīgi īstenot savas tiesības, kas tām paredzētas 12. pantā, šīm personām ir jānodrošina iespējas saprast, ko tās grib un izvēlas, un izteikt savu gribu un izvēles, lai vienlīdzīgi ar citiem īstenotu savu rīcībspēju. Tas nozīmē, ka personām ar invaliditāti jābūt iespējai dzīvot patstāvīgi sabiedrībā, vienlīdzīgi ar citiem izdarīt izvēles un pašām noteikt savu dzīvesveidu ikdienā, kā to paredz 19. pants.

45. Paturot prātā tiesības dzīvot sabiedrībā (19. pants), 12. panta 3. punkts nozīmē, ka rīcībspējas īstenošanas atbalsts jāsniedz, izmantojot sabiedrisko pieeju. Dalībvalstīm jāatzīst, ka sabiedrība ir vērtība un partneris tā atbalsta veidu izprašanas procesā, kas nepieciešams rīcībspējas īstenošanai, tostarp vairojot izpratni par dažādām atbalsta iespējām. Dalībvalstīm jāatzīst, ka atbalstītai lēmumu pieņemšanai būtiski ir sociālie tīkli un dabisks sabiedrības (tostarp draugu, ģimenes un skolu) atbalsts personām ar invaliditāti. Tas ir saskaņā ar Konvencijā iekļauto uzsvāru uz personu ar invaliditāti pilnīgu iekļaušanos un līdzdalību sabiedrības dzīvē.

46. Joprojām ir izplatīta personu ar invaliditāti turēšana iestādēs, kam ir nelabvēlīgas sekas un kas ir vairāku Konvencijā garantēto tiesību pārkāpums. Šo problēmu saasina plaši izplatīta rīcībspējas liegšana personām ar invaliditāti, atļaujot citiem piekrist šo personu ievietošanai ārstniecības iestādēs. Parasti šo iestāžu direktori tiek pilnvaroti īstenot arī tajās mītošo personu rīcībspēju. Tādā veidā iestādei tiek nodotas visas pilnvaras un vara pār personām ar invaliditāti. Lai ievērotu Konvenciju un cienītu personu ar invaliditāti tiesības, jāpanāk deinstitutionalizācija un jāatjauno rīcībspēja visām personām ar invaliditāti, kam jābūt tiesīgām izvēlēties dzīvesvietu un to, ar ko kopā tās dzīvo (19. pants). Personas izvēlei, kur un

ar ko tā dzīvo, nevajadzētu ietekmēt šīs personas tiesības saņemt rīcībspējas īstenošanas atbalstu.

22. pants. Privātums

47. Aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēmas ne tikai nav saderīgas ar Konvencijas 12. pantu, bet arī var būt pretrunā personu ar invaliditāti tiesībām uz privātumu, jo personas, kas ieceltas lēmumu pieņemšanai, parasti iegūst piekļuvi dažādi personiskai un citai informācijai par attiecīgo personu. Izveidojot atbalstītās lēmumu pieņemšanas sistēmas, dalībvalstīm jānodrošina, lai personas, kas sniedz rīcībspējas īstenošanas atbalstu pilnībā ievērotu personu ar invaliditāti tiesības uz privātumu.

29. pants. Līdzdalība politiskajā dzīvē

48. Rīcībspēja ir tikusi liegta vai ierobežota, lai dažām personām ar invaliditāti liegtu līdzdalību politiskajā dzīvē, jo īpaši balsstiesības. Lai personas ar invaliditāti varētu pilnībā īstenot vienlīdzīgu rīcībspējas atzīšanu visās dzīves jomās, ir svarīgi atzīt šo personu rīcībspēju gan sabiedrības, gan politiskajā dzīvē (29. pants). Tas nozīmē, ka personas ar invaliditāti spējas pieņemt lēmumus nevar būt iemesls, lai šai personai liegtu īstenot savas politiskās tiesības, tostarp balsstiesības, tiesības kandidēt vēlēšanās un tiesības pildīt zvērinātā pienākumus.

49. Dalībvalstīm ir pienākums aizsargāt un veicināt personu ar invaliditāti tiesības pēc savas izvēles saņemt atbalstu aizklātā balsošanā un bez diskriminācijas piedalīties visās vēlēšanās un referendumos. Komiteja turklāt iesaka dalībvalstīm garantēt personām ar invaliditāti tiesības kandidēt vēlēšanās, efektīvi pildīt amata pienākumus un veikt jebkuras valsts funkcijas jebkurā valdības līmenī, un iesaka nodrošināt šīm personām saprātīgus pielāgojumus un, ja tas ir vēlams, rīcībspējas īstenošanas atbalstu.

V. Īstenošana valsts līmenī

50. Paturot prātā iepriekš izklāstīto normatīvo saturu un pienākumus, dalībvalstīm jāveic šādi pasākumi, lai nodrošinātu Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 12. panta pilnvērtīgu īstenošanu:

a) jāatzīst personu ar invaliditāti tiesībspēja, tiesībsubjektība un rīcībspēja visos dzīves aspektos vienlīdzīgi ar citu personu tiesībspēju, tiesībsubjektību un rīcībspēju. Šajā nolūkā ir jāatceļ aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēmas un mehānismi, kuri personām ar invaliditāti liedz rīcībspēju un kuru nolūks ir diskriminēt šīs personas, vai kuru rezultātā rodas šāda diskriminācija. Ir ieteicams dalībvalstīm izstrādāt normas, kas vienlīdzīgi aizsargā visu cilvēku rīcībspēju;

b) jāizveido, jāatzīst un jānodrošina plaša rīcībspējas īstenošanas atbalsta pieejamība personām ar invaliditāti. Jāievieš šāda atbalsta garantijas, pamatojoties uz cieņu pret personu ar invaliditāti tiesībām, gribu un izvēli. Atbalstam jāatbilst iepriekš 29. punktā izklāstītajiem kritērijiem attiecībā uz dalībvalstu pienākumu ievērot Konvencijas 12. panta 3. punktu;

c) rūpīgi jāapspriežas ar personām ar invaliditāti, tostarp ar bērniem ar invaliditāti, izmantojot šīs personas pārstāvošās organizācijas, un jāpanāk šo personu aktīva līdzdalība tiesību aktu un politikas nostādņu īstenošanā vai citos lēmumu pieņemšanas procesos, īstenojot 12. pantu.

51. Komiteja mudina dalībvalstis garantēt vai veļtīt resursus labākās prakses izpētei un attīstībai, cienot personu ar invaliditāti tiesības uz vienlīdzīgu rīcībspējas atzīšanu un rīcībspējas īstenošanas atbalstu.

52. Dalībvalstis tiek mudinātas izveidot efektīvus mehānismus, lai apkarotu gan formālu, gan neformālu aizvietoto lēmumu pieņemšanu. Tālab Komiteja mudina dalībvalstis nodrošināt personām ar invaliditāti iespēju izdarīt jēgpilnas izvēles attiecībā uz savu dzīvi un attīstīt personību, kas tām palīdzētu īstenot savu rīcībspēju. Tas ietver arī iespējas veidot sociālus tīklus, iespējas strādāt un nopelnīt iztikai vienlīdzīgi ar citiem, dažādas izvēles saistībā ar dzīvesvietu sabiedrībā un iekļaujošu visu līmeņu izglītību.